

УДК 341.176(4)

О.В. ШЕВЧЕНКО-БІТЕНСЬКА,
здобувачка кафедри права
Європейського Союзу та порівняльного правознавства
Національний університет «Одеська юридична академія»

СТАНДАРТИ РАДИ ЄВРОПИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВІД НАСИЛЬСТВА

Анотація. У статті надається визначення та систематизуються стандарти Ради Європи у сфері захисту дітей від насильства. Авторкою проаналізовано наукові думки щодо дефініції «правові стандарти Ради Європи»; виділені стандарти у сфері захисту дітей від насильства, які містяться в джерелах договірного, інституційного права Ради Європи та прецедентного права Європейського суду з прав людини. Класифіковано конвенції Ради Європи щодо захисту дітей від насильства.

Ключові слова: Рада Європи, міжнародно-правові стандарти, договори Ради Європи, Рекомендації Комітету Міністрів, Резолюції Парламентської Асамблеї, захист дітей від насильства.

Постановка проблеми. Визнаним регіональним форумом з прав людини в Європі є регіональна міжурядова організація — Рада Європи. Традиційно у міжнародно-правових дослідженнях щодо позначення групи міжнародних норм і правил, які регулюють певну сферу правовідносин, застосовується термін «стандарти».

Дослідженню міжнародно-правових стандартів у сфері захисту прав людини присвячено велику кількість досліджень вітчизняних та зарубіжних авторів. Особливий внесок у дослідження міжнародно-правових стандартів у сфері захисту прав людини, зокрема стандартів Ради Європи, внесений такими українськими вченими, як М.М. Антонович, Т.О. Анцупова, В.Г. Буткевич, Л.А. Луць, В.Е. Мармазов, О.О. Мережко, І.С. Піляєв, П.М. Рабинович, А.Л. Федорова, С.В. Шевчук та іншими. Окремо слід

виділити дисертаційне дослідження російської авторки З.Б. Демічевої «Правові стандарти Ради Європи» (2006 р.).

Дослідженням міжнародних стандартів захисту прав дитини та їх імплементації до законодавства України присвятили свої праці такі вітчизняні і зарубіжні науковці, як М. Балцек, О.І. Вінгловська, О.М. Гончаренко, К.Є. Демиденко, В.Н. Денисов, Ю.М. Колосов, П.М. Рабинович, І.І. Лукашук, С.В. Червоненко та інші.

Рада Європи значну частину своєї діяльності спрямовує на підтримку, розвиток і захист прав дитини. В Раді Європи одночасно діють три програми: «Будуємо Європу для дітей і разом з дітьми», «Захист дітей від сексуальної експлуатації та наруги сексуального характеру», «Правосуддя орієнтовано на інтереси дітей». Захист дітей від насильства є одним з актуальних та

активних напрямів діяльності Ради Європи. Однак, на жаль, стандарти, розроблені у цій сфері не ставали предметом системного аналізу у вітчизняних міжнародно-правових дослідженнях.

Метою статті є визначення та систематизація стандартів Ради Європи у сфері захисту дітей від насильства.

Виклад основного матеріалу. По-перше, необхідно визначитись що розуміти під «стандартами Ради Європи».

Сучасні українські юридичні словники не дають тлумачення терміну «стандарти Ради Європи», зупиняючись лише на терміні «стандарт». Так, Великий юридичний словник представляє тільки одне значення даного поняття: «Стандарт — нормативно-технічний документ, що встановлює комплекс норм, правил, вимог до об'єкта стандартизації» [1, с. 225].

Термін «стандарт», як відомо, походить від англійського «standart». Сучасний словник іноземних слів містить таке значення терміну «standart»:

1) зразок, еталон, модель, прийняті за початкові, для порівняння з ними інших подібних об'єктів; золотий с. — Система грошового обігу, при якій в якості міри вартості і повноцінних засобів обігу функціонує золото і існує вільний розмін банкнот на золото;

2) нормативно-технічний документ, що встановлює одиниці величин, терміни та їх визначення, вимоги до продукції та виробничих процесів, вимоги, що забезпечують безпеку людей і збереження матеріальних цінностей і т.д.;

3) щось шаблонне, трафаретне, що не містить в собі нічого оригінального, творчого».

Там само надається визначення терміна «стандартизація», як встановлення в державному масштабі, а також

у рамках міжнародних організацій єдиних норм і вимог, що пред'являються до сировини, напівфабрикатів, матеріалів, виробничих процесів, готовим виробам, приладам тощо [2, с. 473].

Юридичний енциклопедичний словник пропонує таке значення: «Стандарт (від англ. Standart) — зразок, еталон, модель, прийняті за початкові, для порівняння з ними інших подібних об'єктів» [3, с. 750].

Поняття «правові стандарти Ради Європи» — термін, що має прикладне походження, позначає міжнародно-правові норми та правила, що містяться в актах Ради Європи, і відображає основні досягнення європейських держав у різних сферах. Юридична дефініція поняття «правові стандарти Ради Європи» у договорах Ради Європи відсутня. Вперше на пострадянському просторі, було запропоноване визначення правових стандартів Ради Європи російською дослідницею З.Б. Демічевою «як комплексу європейських договірних норм, які безпосередньо стосуються реалізації принципів і цілей організації та порушення яких, як і інших міжнародно-правових норм, передбачає міжнародно-правову відповідальність, характер якої визначається самими учасниками тієї чи іншої конвенції, укладеної в рамках Ради Європи» [4].

Надалі З.Б. Демічева розвиває свою думку наступним чином: «такий специфічний термін як «правові стандарти», як правило, використовується стосовно права Ради Європи. Можна говорити про формування міжнародно-правового звичаю використовувати цей термін стосовно міжнародно-правових норм, що містяться у договорах Ради Європи. Так склалося історично, і це є відмінною ознакою і особливістю даної європейської організації; джерелами правових стандартів Ради Європи є

договори Ради Європи, у разі приєднання до яких держави-члени беруть на себе міжнародні зобов'язання» [4]. Тобто З.Б. Демічева під «стандартами Ради Європи» розуміє лише договірні норми.

Напевно слід підкреслити, що під договорами Ради Європи слід розуміти конвенції, хартії, угоди та кодекси, тобто «договори» є збірним поняттям.

У результаті цілеспрямованої діяльності органів Ради Європи, а також консолідованих зусиль держав-членів, під егідою Ради Європи була створена європейська система захисту прав людини. Ця система, на сьогоднішній день, зокрема, включає 214 міжнародних договорів [5]. У цих документах закріплені загальноєвропейські стандарти захисту прав людини, під якими розуміються юридичні норми, що стосуються всіх загальноновизнаних прав і свобод людини, а також механізмів їх гарантування. Визнання і дотримання цих стандартів, зміст яких постійно розширюється і поглиблюється, стали критерієм визначення верховенства права і рівня розвитку демократії в окремих європейських державах.

Із 214 діючих договорів Ради Європи можна виділити такі, що не маючи за основну мету захист прав дитини, на практиці часто використовуються з цією метою. Це, зокрема:

— Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, 1950 р. (надалі — Конвенція);

— Європейська соціальна хартія, 1961 р. та Європейська соціальна хартія (переглянута), 1996 р.;

— Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних, 1981 р. та Додатковий протокол до Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних

стосовно органів нагляду та транскордонних потоків даних, 2001 р.;

— Європейська конвенція про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність поводженню чи покаранню, 1987 р.;

— Конвенція про кіберзлочинність, 2001 р.;

— Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, 2005 р.

Між тим, державами — членами Ради Європи прийнято й групу конвенцій, які безпосередньо присвячені захисту прав дітей (спеціальні конвенції). Це, зокрема:

— Європейська конвенція про усиновлення дітей, 1967 р. та Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута), 2008 р.;

— Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом, 1975 р.;

— Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми, 1980 р.;

— Європейська конвенція про здійснення прав дітей, 1996 р.;

— Конвенція про особисті контакти з дітьми, 2003 р.;

— Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, 2007 р.

Незважаючи на розробку вузькоспеціальних конвенцій щодо захисту прав дітей, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, 1950 р. має високу ефективність у сфері захисту прав дитини.

Це стало можливим завдяки еволюційному принципу тлумачення Конвенції. Європейським судом з прав людини питання меж тлумачення Конвенції не вирішене. Вірніше він вирішується у кожному конкретному справі, у відповідності з умовами сучасного життя

на підставі еволюційного принципу тлумачення Конвенції. «Винятки становлять випадки, коли зміст тлумачиться Судом норми Конвенції було чітко визначено державами в момент підписання Конвенції» [6, с. 80]. Таким чином, став можливим юрисдикційний механізм захисту прав дитини за допомогою Європейського суду з прав людини.

Очевидно, що всі «спеціальні» конвенції, окрім Європейської конвенції про здійснення прав дітей, спрямовані на захист прав, що стосуються якогось певного аспекту життя дитини.

Право Ради Європи у сфері захисту прав дітей базується на чотирьох основних положеннях: захист дитинства, запобігання насильства, покарання винуватого у насильстві та врахування думки дитини. Європейська конвенція про здійснення прав дітей передбачає конкретні заходи, що дозволяють дітям досягати їх реалізації. Вона узаконює необхідність донести до дітей інформацію про опіку, житло, права батьків спілкуватися з дитиною, питання всиновлення та захисту від жорстокого чи принизливого ставлення [7].

Існує досить велика розбіжність щодо того як тлумачити нормативний зміст стандартів, так і їх джерел. Незважаючи на те, що більшість дослідників трактують це поняття як комплекс юридично обов'язкових міжнародно-правових норм, хотілося б ще раз підкреслити досить велику різноманітність думок у вітчизняній правовій доктрині щодо змісту та джерел терміну «стандарты Ради Європи».

Як міжнародна міждержавна організація, Рада Європи є суб'єктом міжнародного права, бере участь у міждержавних відносинах, в межах своїх статутних повноважень, має договірну компетенцію. Праву Ради Європи притаманна нормативність. Норми

права Ради Європи являють собою певні стандарти поведінки, які створюються його суб'єктами — державами — членами Ради Європи на основі їх волевиявлення і визнаються ними як юридично обов'язкові. Отже, норми, що містяться у договорах Ради Європи, є договірними і партикулярними.

Вступ держав до Ради Європи та приєднання до чисельних стандартів Ради Європи вимагає створення мобільних механізмів їх імплементації до національних правових систем. Згідно зі статтею 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, держава не може посилається на своє національне право (включаючи конституційне) у виправданні невиконання умов договору [8]. Як видається, без необхідних дій кожної держави — члена Ради Європи в рамках внутрішньодержавної правової системи, європейська система права не буде ефективною.

Саме це підкреслював свого часу Р.А. Мюллерсон, вказуючи, що «міжнародне право в цілому, здійснюється за сприяння національного права» [9, с. 25]. Таке сприяння виражається в національно-правовій імплементації, яка є способом реалізації норм міжнародного права.

Практика держав-членів Ради Європи з трансформації правових стандартів Ради Європи не однакова. Відмінності значною мірою відображають положення і традиції національного права, що стосуються його компетенції укладати міжнародні договори, а також визначати форми взаємозв'язку з міжнародним правом [10, с. 986].

Статутні органи Ради Європи відповідно до своєї компетенції також приймають в тій чи іншій формі рішення. Рекомендації та Резолюції Комітету Міністрів та Резолюції Парламентської Асамблеї адресуються

національним урядам та парламентам держав-членів, відповідно. Не зважаючи на те, що відповідно до Статуту Ради Європи Резолюції та Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи при усій своїй значимості не носять юридично обов'язкового характеру і не мають прямих правових наслідків для держав-членів, а Парламентська Асамблея Ради Європи відповідно до ст. 22 Статуту Ради Європи є дорадчим органом, і її рішення носять рекомендаційний характер [11, с. 17], на нашу думку, можна говорити про те, що ці статутні органи також утворюють правові стандарти Ради Європи.

Наприклад, Рада Європи розробила ряд загальних принципів, які лежать в основі концепції позитивного батьківства. Базовим документом у роботі Ради Європи в цій сфері є Рекомендація (2006)19 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи про політику на підтримку позитивного виховання дітей батьками, прийнята 13 грудня 2006 на 983-му засіданні постійних представників міністрів [12]. Рекомендація містить низку принципів позитивного батьківства, які складають певний стандарт Ради Європи. Іншим прикладом може бути Рекомендація Комітету Міністрів (2009)10 [13], якою були закріплені Керівні принципи політики Ради Європи щодо комплексних національних стратегій із захисту дітей від насильства. У Рекомендації (91)9 Комітету Міністрів Ради Європи «Про невідкладні заходи у справах сім'ї» висловлені принципи, що адресуються державам-членам і встановлюють дії, які необхідно прийняти для імплементації цих принципів і забезпечення заходів щодо захисту дітей та інших осіб, які потребують особливого захисту і допомоги та інтересам яких загрожує серйозна небез-

пека. Принцип 2 Рекомендації (91)9 вказує на те, що у надзвичайно термінових випадках суди або уповноважені органи мають бути готові вживати негайні дії [14].

В якості прикладів також можна навести Рекомендації Комітету Міністрів: (2009) 5 «Про заходи із захисту дітей від шкідливого контенту і поведінки та із заохочення їх активної участі в новому інформаційно-комунікаційному середовищі»; (2008) 11 «Про європейські правила стосовно неповнолітніх правопорушників, щодо яких вживаються санкції або заходи»; (2006) 12 «Про надання дітям прав у новому інформаційно-комунікаційному середовищі»; (2006) 5 «Про План дій Ради Європи на 2006-2015 рр. зі сприяння правам і повноцінній участі інвалідів у житті суспільства: покращення якості життя інвалідів у Європі»; (2005) 5 «Про права дітей, що мешкають у спеціалізованих дитячих закладах»; (2001) 16 «Про захист дітей від сексуальної експлуатації».

У свою чергу Парламентська Асамблея Ради Європи також розробила низку рекомендацій парламентам держав — членів Ради Європи: Рекомендацію 1854 (2009) «Про доступ інвалідів до прав та їх повноцінну та активну участь у житті суспільства»; Рекомендацію 1828 (2008) «Про зникнення новонароджених з метою їх незаконного всиновлення в Європі»; Рекомендацію 1778 (2007) «Про дітей-жертв: ліквідацію всіх форм насильства, експлуатації та зловживань»; Рекомендацію 1666 (2004) «Про загальноєвропейську заборону на тілесні покарання дітей».

Висновки. Відповідь на питання — «чи є закріплені у наведених рекомендаціях та резолюціях Ради Європи правила — стандартами?» залежить лише від позиції представників міжнародно-

правової доктрини, чи стають ці правила стандартами з моменту їх закріплення у тому чи іншому міжнародному акті, чи вони вважаються стандартами лише тоді, коли здебільшого вже імplementовані до національно-правових систем держав — членів Ради Європи. На наше переконання, стандартами Ради Європи у сфері захисту прав дітей від насильства є сукупність матеріальних та процесуальних норм та правил, які містяться в джерелах договірної, інституційного права Ради Європи та

прецедентного права Європейського суду з прав людини та спрямовані на захист дітей від насильства.

Вважаємо, що ступінь імplementації того або іншого стандарту Ради Європи до національної правової системи свідчить лише на користь ефективності механізмів цієї імplementації, але стандарт існує і вважається таким з моменту його закріплення у певному договірному або інституційному акті, або рішенні Європейського суду з прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Большой юридический словарь / Под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ИНФРА-М, 2004. — 790 с.
2. Современный словарь иностранных слов. — М.: Рус. яз., 1992. — 740 с.
3. Тихомирова Л.В., Тихомиров М.Ю. Юридическая энциклопедия. Изд. 5-е. Дополненное и переработанное. / Под ред. М.Ю. Тихомирова. — М., 2001. — 925 с.
4. Демичева З.Б. Правовые стандарты Совета Европы: автореферат дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / З.Б. Демичева. — М., 2006. — С. 25
5. Совет Европы. Бюро договоров [Електронний ресурс]. — Режим доступу до документу: <http://www.conventions.coe.int/?lg=ru>
6. Дамирли М.А., Анцупова Т.А. Право Совета Европы: схемы, таблицы, определения и комментарии. Учебное пособие. — Одесса: Феникс, 2007. — 284 с.
7. Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 р. // Офіційний вісник України. — 2007. — № 91. — С. 86-91.
8. Віденська конвенція про право міжнародних договорів. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до документу: http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/995_118
9. Мюллерсон Р.А. Соотношение международного и национального права. / Р.А. Мюллерсон. — М.: Международные отношения, 1982. — 136 с.
10. Shaw M. International Law / M. Shaw. — Cambridge: Cambridge University Press, 2003. — 1542 p.
11. Статут Ради Європи // Збірка договорів Ради Європи : укр. версія. — К.: Парламент. вид-во, 2000. — С. 11-24.
12. Рекомендация Rec(2006)19 Комитета Министров государствам-членам о политике в поддержку позитивного воспитания детей родителями (Принята Комитетом Министров 13 декабря 2006 года на 983-м заседании постоянных представителей министров). [Електронний ресурс]. — Режим доступу до документу: <http://www.sirotsstvo.ru/coe/index1.shtml>
13. Комплексна стратегія проти насильства. Керівні принципи політики Ради Європи щодо комплексних національних стратегій із захисту дітей від насильства. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до документу: http://www.coe.int/t/dg3/children/News/Guidelines/Recommendation%20CM%20protection%20of%20children%20_UKR_BD.pdf
14. Recommendation No. R(91)9 of the Committee of Ministers to Member States on Emergency Measures in Family Matters. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до документу: <http://www.coe.int/document-library>

Шевченко-Битенская Е.В.

Стандарты Совета Европы в сфере защиты детей от насилия.

Аннотация. В статье дается определение и систематизируются стандарты Совета Европы в сфере защиты детей от насилия. Автором проанализированы научные мнения относительно дефиниции «правовые стандарты Совета Европы»; выделены стандарты в сфере защиты детей от насилия, содержащиеся в источниках договорного, институционального права Совета Европы и прецедентного права Европейского суда по правам человека. Классифицированы конвенции Совета Европы по защите детей от насилия.

Ключевые слова: Совет Европы, международно-правовые стандарты, договоры Совета Европы, Рекомендации Комитета Министров, Резолюции Парламентской Ассамблеи, защита детей от насилия.

Shevchenko-Bitenskaya E.V.

The Council of Europe standards for the protection of children against violence.

Summary. The article defined and systematized the Council of Europe standards in the field of protection of children against violence. The author analyzes the scientific opinions on the definition of “legal standards of the Council of Europe”; highlighted standards for the protection of children against violence contained in the treaty law, institutional law of the Council of Europe and the case law of the European Court of Human Rights. It was classified the Council of Europe conventions for the protection of children against violence.

The concept of “legal standards of the Council of Europe” — a term that has practical origins indicates international legal norms and rules contained in the Council of Europe documents, and reflects the main achievements of European countries in various fields.

As a result, of purposeful activities of the Council of Europe, as well as consolidated efforts of the Member States, under the auspices of the Council of Europe was set up the European system of human rights protection. This system, to date, in particular, includes 214 international treaties.

In opinion of the author, the Council of Europe standards for the protection of children against violence is a collection of material and procedural norms and rules contained in the treaty law, institutional law of the Council of Europe and the case law of the European Court of Human Rights and aimed at protecting children against violence.

Keywords: The Council of Europe, international legal standards, the Council of Europe treaties, Recommendations of the Committee of Ministers, Resolutions of the Parliamentary Assembly, protection of children against violence.

